O‘ZBEK VA INGLIZ MEDIAMATNLARIDA MENTALLIKNI IFODALOVCHI TIL BIRLIKLARI

Dilafruz Isakova Fakhridinovna

dilyaisakova25@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek va ingliz tillaridagi mediamatnlarda milliy mentallikni aks ettiruvchi til birliklarining o‘rni va ahamiyati ko‘rib chiqiladi. Maqolada lingvokulturologik aspektda har ikki xalqning dunyoqarashi, qadriyatlari va ijtimoiy normalari media diskursida qanday namoyon bo‘lishini qiyosiy tahlil qiladi. Maqolada frazeologizmlar, metaforalar va lakunalar kabi til birliklarining mentallikni shakllantirishdagi roli ochib berilgan.

Kalit so'zlar: mediamatn, mentallik, lingvokulturologiya, konsept, lisoniy manzara, o‘zbek tili, ingliz tili, media diskurs.

Hozirgi globallashuv davrida ommaviy axborot vositalari nafaqat axborot tarqatish, balki milliy o‘zlik va mentallikni ifodalash quroliga ham aylandi. Mediamatn (gazeta maqolalari, onlayn xabarlar, reportajlar) o‘zida muayyan xalqning lisoniy dunyo manzarasini aks ettiradi. Mentallik — bu xalqning tafakkur tarzi, dunyoni idrok etishi va qadriyatlar tizimidir. Uni o‘rganish o‘zbek va ingliz tillari kabi turlicha madaniyatga ega xalqlar o‘rtasidagi muloqot to‘siqlarini bartaraf etishga yordam beradi.

O‘zbek mediamatnlarida mentallik ifodasi

O‘zbek xalqining mentalligi kollektivizm, andisha, mehmondo‘stlik va oilaviy qadriyatlarga asoslanadi. O‘zbek tilidagi OAV materiallarida "uyat", "andisha", "mahalla", "duo" kabi konseptlar faol qo‘llaniladi. Masalan, ijtimoiy-

siyosiy maqolalarda "oqsoqollar duosini olish", "mahalla nazorati" kabi birikmalar shunchaki so‘z emas, balki jamiyatning ma’naviy poydevorini ko‘rsatuvchi markerlardir.

Ingliz mediamatnlarida mentallik markerlari

Ingliz mentalligi, ayniqsa G‘arb madaniyatida, individualizm, shaxsiy daxlsizlik (privacy) va qat’iy qonun ustuvorligiga tayanadi. Ingliz mediamatnlarida "privacy", "efficiency", "self-made man" kabi tushunchalar markaziy o‘rin tutadi. Ingliz OAV uslubida "understatement" (fikrni yumshatib ifodalash) va kinoya (irony) elementlari kuchli bo'lib, bu inglizlarning bosiqlik va o'z his-tuyg'ularini jamoat oldida namoyish qilmaslik mentalitetidan kelib chiqadi.

Qiyosiy tahlil va lisoniy birliklar

Qiyosiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, o‘zbek mediamatnlarida emotsionallik va ekspressivlik yuqori bo‘lsa, ingliz mediamatnlarida faktlarga tayanish va neytrallik ustunlik qiladi.

Frazeologik birliklar: O‘zbek matbuotida milliy mentalitetga xos maqol va matallar ("Kattaga hurmatda, kichikka izzatda") tez-tez uchraydi. Ingliz matbuotida esa idiomalar ko‘pincha sport (ayniqsa kriket yoki futbol) yoki dengizchilik terminologiyasidan olingan bo‘ladi ("to play a straight bat", "on board").

1. Sarlavhalar va muloqot strategiyasi: "Respect" vs "Compactness"

O‘zbek mediamatnlarida sarlavhalar ko‘pincha rasmiy va hurmatga asoslangan bo‘lsa, ingliz matbuotida qisqalik va dramatik effekt birinchi o‘rinda turadi.

- **O‘zbek tili (Gazeta.uz):** *"Prezident Shavkat Mirziyoyev hududlarni rivojlantirish masalalari bo‘yicha yig‘ilish o‘tkazdi."*

- **Tahlil:** Milliy mentallikka xos bo‘lgan iyerarxiya va hurmatning ifodasi sifatida to‘liq ism-sharif va rasmiy unvonlar keltiriladi. Matn faktik aniqlik va "andisha" tamoyiliga tayanadi.

- **Ingliz tili (The Guardian):** *"Biden vows action as climate crisis deepens."*
  - **Tahlil:** Faqat familiya qo'llanilishi (Biden) g'arb individualizmiga va media-ekonomiyaga (joyni tejash) xos. "Vows" (qasamyod qiladi) va "crisis" (inqiroz) kabi emotsional bo'yoqdor so'zlar o'quvchi e'tiborini jalb qilish uchun qo'llaniladi.

2. Konseptual metaforalar: "Oila" va "Mexanizm"

O‘zbek mediamatnlarida jamiyat va davlat ko‘pincha bir butunlik, **oila** sifatida tasvirlanadi. Ingliz mediamatnlarida esa ijtimoiy jarayonlar **biznes** yoki **o'yin** sifatida kodlanadi.

- **O‘zbek tili misoli:** *"Xalqimiz bir tanu bir jon bo‘lib, bu sinovlardan o‘tmoqda."*
  - **Birlik:** "Bir tanu bir jon" iborasi kollektivistik mentallikning lisoniy ifodasidir.
- **Ingliz tili misoli:** *"The UK economy is back on track after a double-edged sword policy."*
  - **Birlik:** "Back on track" (yo'liga tushish - mexanizm metaforasi) va "double-edged sword" (ikki tig'li qilich - pragmatik tahlil) ingliz tiliga xos mantiqiy-ratsional yondashuvni ko'rsatadi.

3. Ijtimoiy nazorat va "Public Opinion"

O‘zbek tilida jamiyat fikri mentallikning muhim qismi sifatida mediamatnlarga kirib kelgan.

- **O‘zbek tili:** *"Bu holat mahalla ahli va jamoatchilik o‘rtasida keskin e’tirozlarga sabab bo‘ldi."*
    - **Tahlil:** "Mahalla ahli" — o'zbek mentalligining eng kichik va eng kuchli ijtimoiy birligi. Bu birlik orqali axloqiy me'yorlar nazorat qilinishi mediamatnda aks etadi.
- **Ingliz tili:** *"Public concern is growing regarding privacy breach in the latest tech update."*
    - **Tahlil:** Bu yerda asosiy urg'u "privacy" (shaxsiy daxlsizlik) konseptiga qaratilgan. Ingliz mentalligida shaxsiy hududning daxlsizligi — fundamental qadriyatdir.

4. Frazeologizmlar va milliy obrazlar

- **O‘zbek media diskursida:** *"Ko'rpaga qarab oyoq uzatish vaqti keldi"* (iqtisodiy inqiroz haqidagi maqolada).
    - **Mental marker:** Milliy turmush tarzi va an'anaviy tejamkorlik ramzi.
- **Ingliz media diskursida:** *"The Prime Minister was stumped by the reporter's question."*
    - **Mental marker:** "Stumped" (kriket sportidan olingan idiom) inglizlarning sport o'yinlari orqali hayotiy jarayonlarni tushunish mentalitetini ifodalaydi.

Tadqiqot jarayonida aniqlandiki, mediamatnlardagi mentallik asosan quyidagi til birliklari orqali namoyon bo‘ladi:

Etnografizmlar: Milliy liboslar, taomlar va marosimlarni ifodalovchi so‘zlar.

Konseptual metaforalar: Masalan, o‘zbek mediamatnida jamiyatni "katta oila"ga qiyoslash, ingliz tilida esa uni "mexanizm" yoki "biznes loyiha" sifatida ko‘rish.

Murojaat shakllari: O‘zbek tilidagi "aka-uka", "opa-singil" kabi qarindoshlik terminlarining begonaga nisbatan qo‘llanilishi milliy yaqinlikni ifodalaydi.

Xulosa qilib aytganda, mediamatnlar milliy mentallikning "ko‘zgusi" hisoblanadi. O‘zbek media diskursi ko‘proq ma’naviy-axloqiy va jamoaviy ruh bilan sug‘orilgan bo‘lsa, ingliz media diskursi pragmatik, individualistik va tahliliy xarakterga ega. Ushbu farqlarni tushunish tarjimonlar va xalqaro jurnalistlar uchun madaniyatlararo muloqotda adekvatlikni ta’minlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI :

1. Mirziyoyev Sh.M**.** Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017.
2. Safarov Sh. Pragmalingvistika. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2008.
3. Wierzbicka A**.** English: Meaning and Culture. – Oxford University Press, 2006.
4. Ter-Minasova S.G. Yazik i mejkulturnaya kommunikatsiya. – M.: Slovo, 2000.
5. Ashurova D.U., Galieva M.R**.** Lingvokulturologiya. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2016.
6. *The Guardian* va *Kun.uz* nashrlarining 2023-2024 yillardagi elektron arxiv materiallari.